

KULTŪRA

Eiropas Savienības darbības kultūras jomā papildina dalībvalstu kultūras politiku dažādās jomās, piemēram, attiecībā uz Eiropas kultūras mantojuma aizsardzību, dažādu valstu kultūras iestāžu sadarbību un radošo darbinieku mobilitātes sekmēšanu. Uz kultūras nozari attiecas arī tie Līgumu noteikumi, kas nav tieši saistīti ar kultūras jomu.

JURIDISKAIS PAMATS UN MĒRĶI

Lisabonas līgums kultūrai piešķir lielu nozīmi. Līguma par Eiropas Savienību (LES) preambulā ir skaidri teikts: "iedvesmojoties no Eiropas kultūras, reliģijas un humānisma mantojuma". Viens no Līgumā minētajiem galvenajiem ES mērķiem paredz, ka ES "respektē savu bagātīgo kultūru un valodu daudzveidību un (..) nodrošina Eiropas kultūras mantojuma aizsardzību un sekmēšanu" (LES 3. pants). Līguma par Eiropas Savienības darbību 6. pantā teikts, ka Savienības kompetencē kultūras jomā ir veikt darbības, lai atbalstītu, koordinētu vai papildinātu dalībvalstu darbības.

[LESD 167. pantā](#) sniegta sīkāka informācija par ES rīcību kultūras jomā: ES ir jāveicina dalībvalstu kultūru uzplaukums, respektējot to nacionālās un reģionālās atšķirības un pievēršot uzmanību kopīgajam kultūras mantojumam. ES darbībām būtu jāveicina sadarbība starp dalībvalstīm un jāatbalsta un jāpapildina to rīcība, lai uzlabotu zināšanas par Eiropas tautu kultūru un vēsturi un izplatītu to.

ES Pamattiesību hartas 13. pantā minēts, ka "pētījumi humanitārajās un eksaktajās zinātnēs ir brīvi". Turklāt Pamattiesību hartas 22. pantā teikts, ka "Savienība respektē kultūru, reliģiju un valodu daudzveidību".

SASNIEGUMI

A. Politikas izstrāde

1. [Eiropas darba kārtība kultūrai](#)

2018. gada 22. maijā Komisija pieņēma jaunu Eiropas darba kārtību kultūrai, ar kuru turpina paredzēt stratēģisko satvaru ES rīcībai kultūras nozarē. Jaunajā darba kārtībā ir ierosināti trīs stratēģiskie mērķi ar sociālo, ekonomisko un ārējo dimensiju: 1. izmantot kultūras potenciālu sociālās kohēzijas un labklājības veicināšanai; 2. atbalstīt kultūrā balstītu radošumu izglītībā, inovācijā, nodarbinātībā un izaugsmē; 3. stiprināt starptautiskās attiecības kultūras jomā. Darba programmā izklāstītas uzlabotas metodes sadarbībai ar dalībvalstīm, pilsonisko sabiedrību un starptautiskajiem partneriem. Pašlaik to īsteno ar [rezolūciju par ES 2023.–2026. gada darba plānu kultūras jomā](#), ko Padome pieņēma 2022. gada 29. novembrī.

Rezolūcijā galvenā uzmanība pievērsta četrām dažādām, bet savstarpēji papildinošām prioritātēm:

- mākslinieki un kultūras jomas darbinieki: kultūras un radošo sektoru spēcīgāšana,
- kultūra cilvēkiem: pastiprināt dalību kultūras dzīvē un kultūras lomu sabiedrībā,

- kultūra planētai: atraisīt kultūras potenciālu,
- kultūra līdzradīšanas partnerībām: pastiprināt kultūras dimensiju ES ārējās attiecībās.

2. Starptautiskās kultūras attiecības

Kopīgā paziņojuma "[Starptautisko kultūras attiecību ES stratēģijas veidošana](#)", ar ko Komisija un Eiropas Ārējās darbības dienests (EĀDD) nāca klajā 2016. gada vidū, mērķis ir ES un tās partnervalstu sadarbības rosināšana kultūras jomā. Tajā uzsvēta ES apņemšanās veicināt starptautiskās kultūras attiecības, ko panāk rezultatīvā sadarbībā un partnerībā ar trešām valstīm un ar kultūras diplomātiju popularizējot dalībvalstu daudzveidīgo kultūru.

B. Finansēšanas programmas un atbalsta iniciatīvas

1. [Radošā Eiropa](#)

Programma "Radošā Eiropa" ir kultūras un radošajām nozarēm veltīta programma, ko pirmoreiz sāka īstenot 2014. gadā uz septiņu gadu laikposmu. Ar to vienā sistēmā apvienoja vairākas iepriekšējās ES programmas: MEDIA (1991.–2013. gads), MEDIA Mundus (2011.–2013. gads) un "Kultūra" (2000.–2013. gads). Ņemot vērā tās panākumus, 2021. gada maijā tika pieņemta otrā programma "Radošā Eiropa" (2021.–2027. gads), nodrošinot 2,44 miljardus EUR jeb par 36 % vairāk.

Programmas galvenie mērķi ir 1) aizsargāt, attīstīt un popularizēt Eiropas kultūru un valodu daudzveidību un mantojumu un 2) palielināt kultūras un radošo nozaru, jo īpaši audiovizuālās nozares, konkurētspēju un ekonomisko potenciālu. Tā ir sadalīta trīs novirzienos: mediju, kultūras un starpnozaru novirzienā.

Laikposmā no 2021. līdz 2027. gadam galvenie programmas jauninājumi ir šādi:

- lielāks uzsvars uz starptautisku jaunradi un inovāciju,
- vieglāka piekļuve finansējumam, nosakot augstākas līdzfinansējuma likmes (vairāk finansējuma programmas "Radošā Eiropa" projektiem),
- uzsvars uz atbalstu ES līmeņa sadarbībai, lai Eiropas audiovizuālo nozari padarītu konkurētspējīgāku pasaules mērogā,
- mākslinieku un kultūras un radošo profesionāļu mobilitātes shēma,
- darbības, kas vērstas uz konkrētu radošo nozaru, piemēram, mūzikas, arhitektūras un kultūras mantojuma, vajadzībām.

Programmā īpaša uzmanība ir pievērsta trim jomām: (1) atbalsts mūzikas nozarei, jo īpaši mūsdienu un dzīvajai mūzikai, kas saņems līdzekļus no kultūras novirziena, ar kuriem cita starpā atbalstīs platformas, kas popularizē daudzsološus māksliniekus un izplatīšanas tīklus; (2) talantīgu sieviešu atbalstīšanai prioritārā kārtā un sieviešu mākslinieciskās un profesionālās karjeras atbalstīšanai, kā arī dzimumu līdztiesības kā vienas no programmas pamatvērtībām veicināšanai; (3) iekļautības veicināšanai, atvieglojot cilvēku ar invaliditāti un sociāli atstumtu grupu dalību programmā un vienkāršojot pieteikuma iesniegšanas procesu.

2. [Eiropas kultūras galvaspilsētas](#)

Eiropas kultūras galvaspilsētas ir viena no Eiropas Savienības vislabāk zināmajām un visveiksmīgākajām kultūras iniciatīvām. Katru gadu divas pilsētas no divām dažādām ES valstīm izraugās par Eiropas kultūras galvaspilsētām. Pilsētas izraugās neatkarīga ekspertu grupa, pamatojoties uz kultūras programmu, kurā jābūt spēcīgai Eiropas dimensijai, jānodrošina plaša visu vecumu vietējo iedzīvotāju līdzdalība un jāveicina pilsētas ilgtermiņa attīstība. Kopš iniciatīvas aizsākšanas 1985. gadā šo statusu ir ieguvušas vairāk nekā 60 pilsētas. Eiropas kultūras galvaspilsētas tiesību iegūšanas noteikumi un nosacījumi ir spēkā līdz 2033. gadam (ieskaitot) un ir izklāstīti [Lēmumā Nr. 445/2014/ES](#). Tas vēlreiz tika grozīts 2017. gadā ar lēmumu, kas deva iespēju iniciatīvā piedalīties arī pilsētām no EBTA/EEZ dalībvalstīm ([Lēmums \(ES\)2017/1545](#)).

3. [Eiropas mantojuma zīme](#) un 2018. gads kā Eiropas Kultūras mantojuma gads

Eiropas mantojuma zīmi sākotnēji ieviesa 2005. gadā kā vairāku dalībvalstu valdību iniciatīvu. ES iniciatīvas statusu Eiropas mantojuma zīme oficiāli ieguva 2011. gadā ar [Lēmumu Nr. 1194/2011/ES](#). Tās virsmērķi ir stiprināt starpkultūru dialogu un iedzīvotāju piederības sajūtu Savienībai. Eiropas mantojuma zīme tiek piešķirta objektiem, kuriem ir liela simboliskā vērtība, ņemot vērā to lomu Eiropas un ES vēsturē un kultūrā un to saistību ar demokrātijas principiem un cilvēktiesībām. Kopš 2013. gada šī zīme ir piešķirta 60 objektiem.

Eiropas kultūras mantojuma gads bija iniciatīva, kas tika rīkota 2018. gadā un kuras mērķis bija izcelt Eiropas kultūras mantojuma nozīmi kopīgas vēstures un identitātes izpratnes veidošanā. Šā pasākuma īstenošanai laikposmā no 2017. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 31. decembrim piešķīra finansējumu 8 miljonu EUR apmērā.

4. Balvas

ES kultūras politika atbalsta dažādu [balvu](#) piešķiršanu kultūras mantojuma jomā, arhitektūrā, literatūrā un mūzikā. Šo balvu mērķis ir uzsvērt šajās nozarēs īstenoto Eiropas pasākumu izcilo kvalitāti un panākumus, un, tās piešķirot, tiek īpaši izcelti mākslinieki, mūziķi, arhitekti, rakstnieki un kultūras mantojuma jomā nodarbinātie, kā arī viņu darbs. Ar tām tiek arī parādīta Eiropas bagātīgā kultūras daudzveidība un starpkultūru dialoga nozīme, kā arī pārrobežu kultūras pasākumu nozīme ES un ārpus tās.

5. Jaunais Eiropas "Bauhaus"

Iniciatīva "[Jaunais Eiropas "Bauhaus"](#)" tika uzsākta 2021. gada 18. janvārī. Komisijas [paziņojumā](#), kas publicēts 2021. gada 15. septembrī, iniciatīva ir aprakstīta šādi: "radošs starpdisciplinārs projekts un tikšanās vieta, kur krustcelēs sastopas māksla, kultūra, zinātne un tehnoloģijas, lai izstrādātu idejas par nākotnes dzīvesveidu". Tā galvenais mērķis ir veicināt [Eiropas zaļajam kursam](#) atbilstīgu dzīves vietu izstrādi, atbalstot 1) iekļaujošu, piekļūstamu telpu izveidi, kurās būtu rosināts dialogs starp daudzveidīgām kultūrām, nozarēm un dažāda dzimuma un vecuma cilvēkiem, un 2) ilgtspējīgus risinājumus, kuros ņemtas vērā planētas ekosistēmas.

Līdz 2023. gadam projektiem visā Eiropā jau bija piešķirti vairāk nekā 100 miljoni eiro ES finansējuma. Kopš tā laika finansējums ir palielināts, 2023.–2024. gadam

atvēlot vēl 106 miljonus EUR. Iniciatīvā līdz šim ir iesaistījušās vairāk nekā 600 oficiālu partnerorganizāciju, un tādējādi tā sasniedz miljoniem iedzīvotāju.

C. Kultūras mantojums

Ar [Direktīvu 2014/60/ES](#) ES cenšas aizsargāt nacionālo kultūras mantojumu un rast kompromisu starp vajadzību to aizsargāt un vajadzību ievērot preču brīvas aprites principu. Direktīva paredz tādu [kultūras priekšmetu atgriešanu](#), kuri ir nelikumīgi izvesti no ES dalībvalstu teritorijas 1993. gada 1. janvārī vai vēlāk, un tajā noteikti sadarbības mehānismi un procedūra, kurai jāgarantē nelikumīgi izvesto kultūras priekšmetu atgriešana.

Turklāt pēc Eiropas Kultūras mantojuma gada (2018) Komisija publicēja darba dokumentu ["Eiropas satvars rīcībai kultūras mantojuma jomā"](#). Viens no pieciem satvara pīlāriem ir apdraudētā mantojuma aizsardzība.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir pieņēmis vairākas rezolūcijas^[1], tādējādi izrādot savu ilgstošo interesi par kultūras un radošo nozaru (KRN) potenciālu un to attīstīšanas iespējām. 2018. gadā Parlaments aicināja divkāršot resursus jaunajai programmai "Radošā Eiropa" (2021.–2027. gads). 2020. gada 14. decembrī tika panākta vienošanās par finansējuma nodrošināšanu programmai 2,2 miljardu EUR apmērā, kas ir par 36 % vairāk nekā iepriekšējās programmas budžets. Savos grozījumos Komisijas priekšlikumā par programmu "Radošā Eiropa" 2021.–2027. gadā Parlaments ierosināja programmas sadaļām paredzēto finansējumu izteikt procentos no kopējā programmai atvēlētā finansējuma, nevis naudas summās. Turklāt Parlamentam izdevās programmā īpašu uzmanību pievērst mūzikas nozarei un iekļaušanai, piemēram, dzimumu līdztiesībai. Parlamenta [regula](#) tika pieņemta 2021. gada 20. maijā.

Covid-19 pandēmija smagi skāra kultūras un radošajās nozarēs strādājošos. Pandēmijas apstākļos izgaismojās viņu nestabilie dzīves un darba apstākļi. Reaģējot uz to, 2021. gada 20. oktobrī pieņemtajā [rezolūcijā](#) par mākslinieku stāvokli un kultūras atveseļošanu Eiropas Savienībā Parlaments aicināja noteikt Eiropas mākslinieka statusu. Ar to visās ES valstīs tiktu paredzēts kopīgs satvars attiecībā uz mākslinieku un kultūras darbinieku darba nosacījumiem un obligātajiem standartiem. Ņemot vērā šīs būtiskās prasības, 2023. gada 21. novembrī tika pieņemta Kultūras un izglītības komitejas (CULT) un Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas (EMPL) kopīga [rezolūcija](#), kurā pausts lūgums Komisijai iesniegt tiesību akta priekšlikumu par mākslinieku un kultūras un radošo industriju darbinieku sociālajam un profesionālajam stāvoklim paredzētu ES sistēmu. Cita starpā tekstā Komisija tiek aicināta ierosināt direktīvu par pienācīgiem darba apstākļiem, lai nodrošinātu taisnīgu atalgojumu un darba praksi un veicinātu šajās nozarēs strādājošo personu nodarbinātības statusa pareizu noteikšanu.

2021. gada 20. janvārī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par efektīva politiskā ieguldījuma nodrošināšanu, īstenojot Eiropas Kultūras mantojuma gadu. Rezolūcijā bija pausts aicinājums Komisijai un dalībvalstīm rīkoties aktīvāk, lai cita starpā jebkurā diskusijā par Eiropas kultūras mantojumu iekļautu Eiropā dzīvojošo minoritāšu kultūras mantojumu

[1] [OV C 377 E, 7.12.2012., 142. lpp.](#); [OV C 316, 22.9.2017., 88. lpp.](#)

un atbalstītu tradicionālos Eiropas un paneiropas kultūras pasākumus. Turklāt, pamatojoties uz pašreizējo situāciju Ukrainā, Kultūras un izglītības komiteja pieprasīja veikt [pētījumu](#) par kultūras mantojuma aizsardzību pret bruņotiem konfliktiem.

2022. gada 8. martā Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par kultūras, izglītības, mediju un sporta nozīmi cīņā pret rasismu. Minētajā rezolūcijā ES valstis tiek aicinātas veikt pasākumus, lai novērstu rasisma un diskriminācijas strukturālos cēloņus kultūras nozarē, sportā un medijos. Turklāt rezolūcijā cita starpā tika aicināts vākt datus par līdztiesību, jo tas var uzlabot informācijas bāzi politikas veidošanā un veicināt centienus padarīt kultūras un radošās nozares iekļaujošākas un daudzveidīgākas.

Parlaments jau ilgu laiku ir aicinājis īstenot stratēģisku pieeju attiecībā uz kultūras lomu ārējās attiecībās. Kā pirmo piemēru var minēt 2013. un 2014. gada budžeta sagatavošanas darbību "Kultūra ES ārējās attiecībās". Šī pieeja tika turpināta 2016. gada [rezolūcijā](#) par kultūru dialoga, kultūras daudzveidības un izglītības lomu ES pamatvērtību veicināšanā un 2017. gada [rezolūcijā](#) par ES Starptautisko kultūras sakaru stratēģiju, ko kopīgi izstrādāja Ārlietu komiteja (AFET) un CULT komiteja. 2022. gada 14. decembrī Eiropas Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par jaunās Eiropas darba kārtības kultūrai un ES Starptautisko kultūras sakaru stratēģijas īstenošanas izvērtēšanu. Rezolūcijā cita starpā Komisija un EĀDD tiek aicināti uzlabot koordināciju un strādāt pie konsekventas starptautisko kultūras sakaru ilgtermiņa stratēģijas, kuras īstenošanai tiktu piešķirts pietiekams finansējums. Rezolūcijā arī atkārtoti uzsvēta nepieciešamība pastiprināt cīņu pret kultūras priekšmetu nelikumīgu tirdzniecību un atgriezt kultūras darbus un artefaktus to izcelsmes vietās dalībvalstu ārpolitikas stratēģijas ietvaros. Turpmākā darba gaitā CULT komiteja 2024. gada 13. februārī rīkoja viedokļu apmaiņu par ES kultūras diplomātijas programmu ar EĀDD, Izglītības, jaunatnes, sporta un kultūras ģenerāldirektorātu (DG EAC) un ārējiem ekspertiem.

Lina Sasse
03/2024